

АКТИВІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ШЛЯХОМ ЗАЛУЧЕННЯ ДОСВІДУ ЄС

ACTIVATION OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE BY APPLYING OF THE EUROPEAN UNION EXPERIENCE

Розглянуто побудову інноваційної системи ЄС та головні напрями інноваційної політики. Проаналізовано та визначено динаміку надходження інвестицій та інноваційної активності підприємств в Україні. Виявлено головні проблеми зниження інноваційно-інвестиційної активності в економіці країни. На підставі аналізу європейського досвіду інноваційного розвитку запропоновано шляхи активізації інноваційно-інвестиційних процесів. Показано ефективність співпраці з головними країнами-продуцентами високих технологій з метою адаптації передового досвіду до національних умов. Сформульовано висновки щодо заходів із підвищення активності інноваційно-інвестиційних процесів з метою структурної перебудови економіки та підвищення ефективності виробництва.

Ключові слова: *прямі іноземні інвестиції, інноваційна політика, Європейський Союз, Україна, ефективність, розвиток, проблеми.*

Рассмотрено построение инновационной системы ЕС и основные направления инновационной политики. Проанализирована и определена динамика инвестиций и инновационной активности предприятий Украины. Выявлены основные проблемы снижения инновационно-инвестиционной активности в экономике страны. На основании анализа европейского опыта инновационного развития предложены пути активизации инно-

вационных и инвестиционных процессов в Украине. Показана эффективность сотрудничества с основными странами-производителями высоких технологий с целью адаптации передового опыта к национальным условиям. Сделаны выводы о мероприятиях по повышению активности инновационно-инвестиционных процессов с целью структурной перестройки экономики и повышения эффективности производства.

Ключевые слова: *прямые иностранные инвестиции, инновационная политика, Европейский Союз, Украина, эффективность, развитие, проблемы.*

Geographical structure and dynamics of foreign direct investments (FDI) in Ukraine have been analyzed in the article. The structure of the innovation system and the main directions of the EU innovation policy have been considered. The dynamics of innovation and investment activity of the Ukraine has been analyzed and determined. The main problems of the reduction of innovative investment activity in the region have been identified. On the basis of the analysis of European innovative development, ways of activating innovation and investment processes in Ukraine, effective cooperation with the main countries producing high technologies and adapting best practices to national conditions have been suggested.

Key words: *foreign direct investments, investment politics, European Union, Ukraine, efficiency, development, problems.*

330.341.1 (4)

Ситников М.М.

к.т.н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Запорізький національний технічний університет

Єгоров А.О.

к.т.н., доцент кафедри охорони праці і навколишнього середовища
Запорізький національний технічний університет

Постановка проблеми. Соціально-економічний розвиток в умовах реформування та європейської інтеграції гармонічно поєднує загальнодержавну мету економічного зростання України з інтересами всього населення. Суттєвим інструментом активізації соціально-економічного розвитку є перехід економіки до ефективного застосування інновацій з використанням досвіду інноваційної політики Європейського Союзу. Враховуючи сучасні тенденції економічного розвитку, в країнах ЄС приділяють велику увагу інноваційній діяльності, яка забезпечує конкурентоспроможність у світовому економічному просторі. Інноваційна політика ЄС побудована на удосконаленні механізмів і засобів стимулювання інноваційної діяльності на всіх рівнях, а також забезпеченні інституційної підтримки науково-технічного рівня розвитку із застосуванням таких інституцій, як науково-технічні парки, наукові, технічні, інвестиційні центри та інкубатори, венчурні компанії тощо. Важливу роль при цьому відіграє фінансування інноваційної діяльності [1]. Окреме місце в інституційній системі інноваційного розвитку в ЄС слід відвести інноваційним кластерам, які разом із технологічними платформами є основним механізмом впровадження інновацій. Стратегія

розвитку ЄС побудована на пріоритетах інтелектуального, сталого та соціально-інтегрованого зростання в межах інноваційного союзу, що не тільки забезпечить розвиток науково-технічної та інноваційної політик, а буде сприяти вирішенню основних проблем людства, пов'язаних з охороною здоров'я, демографією, кліматом та ефективністю використання ресурсів [2]. Одним із важелів науково-технічного прогресу, ефективної господарської діяльності, економічного і соціального розвитку регіонів і країни загалом, що забезпечує реалізацію людино-центричної концепції, є прискорення інноваційно-інвестиційних процесів [3]. Враховуючи те, що Україна прагне об'єднатися з європейською Спільнотою, вирішення проблем національного інноваційно-інвестиційного розвитку, спрямованого на ефективне соціально-економічне зростання, є актуальним і своєчасним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Взаємозалежність інноваційного розвитку і прямих іноземних інвестицій (ПІІ) та їх вплив на соціально-економічний розвиток окремих регіонів і країн тривалий час досліджують вітчизняні та іноземні науковці. Роботи таких зарубіжних учених, як Н. Креспо, М. Бломстрем, Дж. Даннінг, Л. Алфаро, зробили значний внесок у розроблення теоретич-

них та практичних концепцій ПІІ та інноваційного розвитку. Аналізу інноваційної та інвестиційної діяльності на загальнодержавному та регіональному рівнях, фінансуванню і функціонуванню інноваційних структур присвячені дослідження таких вітчизняних учених, як О. Амоша, В. Геєць, А. Філіпенко, О. Шнирков, О. Рогач, Ю. Макогон, Л. Тимошенко, В. Денисюк, О. Андросов, А. Даниленко, Л. Федулова, І. Одотюк та ін. Однак натепер інноваційно-інвестиційна діяльність в Україні має низку проблем, тому вивчення та адаптація до національних умов інноваційної політики країн Євросоюзу з метою прискорення та активізації економічного розвитку є актуальним і доцільним.

Постановка завдання. Мета роботи – на підставі дослідження інноваційної політики ЄС, аналізу ефективності економічного розвитку, проблем інноваційних процесів та загальної динаміки надходження інвестицій в Україну визначити та запропонувати шляхи підвищення темпів інноваційно-інвестиційної діяльності та зростання соціально-економічного потенціалу країни. Відповідно до мети у роботі було поставлено такі завдання: дослідити побудову та особливості інноваційної політики ЄС, проаналізувати динаміку надходження інвестицій та інноваційну активність підприємств в Україні і розробити пропозиції щодо активізації інноваційно-інвестиційного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. В ЄС інноваційний розвиток спрямований на ефективну взаємодію організаційно-правових, інформаційних, фінансових та інституційних складників. Основою економічного розвитку є взаємодія регіональної влади, яка займається розвитком інноваційної інфраструктури і кластерною політикою, та держави, що вирішує загальнонаціональні проблеми. При цьому регіональний економічний розвиток, започаткований на наукових дослідженнях, новій техніці та інноваціях, є пріоритетним. Кожна з країн має переваги з того чи іншого критерію [4]. Інноваційна політика ЄС заснована на розробленні нормативних документів, призначених для підтримки інновацій та розвитку підприємницької діяльності і виваженої стратегії розвитку, яка передбачає стійке, всеосяжне економічне зростання. У Договорі про Європейський Союз щодо політики в галузі науки, техніки і технологій окреслена мета науково-технологічної та інноваційної консолідації для вирівнювання рівнів науково-технічного і технологічного розвитку країн Співтовариства шляхом активної співпраці, а також участі у науково-технічних програмах Європейської Комісії. Інноваційна діяльність в ЄС базується на скоординованій співпраці у таких напрямках, як:

- аналіз та прогнозування перспективних і пріоритетних напрямів розбудови інноваційної стратегії;
- організація широкомасштабного інформування з проблем інноваційного розвитку;

- організація інституційно-адміністративних структур;

- утворення інфраструктури для забезпечення інноваційного розвитку;

- фінансування інноваційних розробок та втілення нововведень.

Ці напрями та сучасна європейська науково-технічна політика в країнах ЄС та асоційованих країнах успішно реалізується у межах програми розбудови європейського дослідницького простору (European Research Area) (ЄДП), Стратегії «Європа 2020», ініціатив «Інноваційний Союз», «Європейський науковий простір» (ЄНП) та «Інноваційна ініціатива 2000» [5,6]. Однією з головних цілей Стратегії Європа 2020 є залучення коштів на наукові дослідження та розробки в обсязі 3% від ВВП (інтенсивність R&D). Згідно з інноваційним табло, чотири країни ЄС відносяться до лідерів інновації, досягають та перевищують цей показник: Фінляндія (3,78%), Швеція (3,37%), Данія (3,09%), Німеччина (2,84%). Найменші показники у Кіпру, Словаччини, Румунії та Болгарії (від 0,48 до 0,68) [7]. Рівень інноваційного розвитку країн ЄС характеризується такими показниками, як людські ресурси, підприємництво, фінансування та підтримка інновацій, відкритість та ефективність наукових досліджень, інтелектуальні активи та ін.

Реалізація різноманітних заходів повинна сприяти активізації економічного розвитку за рахунок усіх джерел фінансування. Суттєвий поштовх у розвитку регіональної інноваційно-інвестиційної політики може надати використання та адаптація до регіональних умов досвіду Європейського Союзу. На сучасному етапі регіональна і національна інноваційна політика повинна органічно об'єднувати і використовувати європейський досвід, сконцентрований під час розроблення ЄДП та ЄНП, з метою ефективного використання матеріальних ресурсів, наукового потенціалу, досвіду та досягнень регіональної та національної науково-технічної діяльності, шляхом створення наукового простору, обміну знаннями, технологіями та забезпечення мобільності наукових кадрів [8].

Структура іноземних інвестицій в економіку України показує, що лівову частку становлять прямі іноземні інвестиції [9]. З таблиці 1 видно, що починаючи з 2013 року спостерігається стала тенденція зменшення надходження прямих іноземних інвестицій в Україну з країн ЄС і зростання надходження з Російської Федерації.

Це пояснюється низкою таких об'єктивних причин, як невизначеність економічної і банківської політики, нестабільність адміністративного, митного та податкового законодавства, що заважає залученню іноземних інвесторів. А військові дії на сході України спонукають вітчизняних підприємців виводити з економіки Росії раніше вкладений капітал.

Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з країн ЄС і РФ в економіці України станом на 01 січня з 2013 по 2017 р. (млн. дол. США)

Роки	2013	2014	2015	2016	2017
Усього з країн ЄС	41132,3	41032,8	31046,9	26405,6	26203,6
Кіпр	15907,7	17725,6	12769,4	10239,5	9690,1
Нідерланди	8727,6	9007,5	6986,7	6184,7	5948,4
Великобританія	2496,9	2768,2	2153,4	1790,3	2008,7
Німеччина	4496,3	2908,4	2105,2	1598,2	1581,6
Франція	1510,3	1520,5	1394,6	1305,4	1294,5
Австрія	2476,9	2314,0	1648,7	1559,8	1268,2
Інші країни ЄС	5516,6	4788,6	3988,9	3727,7	4409,1
Російська Федерація	3040,5	3525,9	2338,9	3036,9	4317,4
Усього	51705,3	53704,0	40725,4	36154,5	37513,6

Джерело: складено авторами за даними [9]

Таблиця 2

Інноваційна активність підприємств України з 2011 по 2016 роки

Роки	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Загальна сума витрат на інновації, млн. дол. США	1803,01	1436,87	1196,82	647,26	632,21	909,18
Джерела фінансування:						
власні кошти	954,16	918,14	872,77	550,07	614,51	862,47
держбюджет	18,77	28,07	3,09	28,94	2,53	7,01
іноземні інвестори	7,16	124,51	156,85	11,67	2,68	0,91
інші джерела, млн. дол. США	822,92	366,15	164,11	56,58	12,49	38,79
Питома вага підприємств що займались інноваціями, %	16,2	17,4	16,8	16,1	17,36	18,9
Питома вага підприємств що впроваджували інновації, %	12,8	13,6	13,6	12,1	15,2	16,6
Питома вага реалізованої інноваційної продукції, %	3,8	3,3	3,3	2,5	1,4	–

Джерело: складено авторами за даними [9]

Серед основних причин, з яких інвестори не проявляють зацікавленості у розміщенні капіталу, слід виділити такі:

- військовий конфлікт на сході України;
- недостатньо розвинута інвестиційна інфраструктура;
- не дуже сприятливий діловий клімат та діловий оптимізм;
- недостатня відкритість влади та високий рівень корупції;
- неефективність державних органів та складні адміністративні процедури;
- відсутність дієвого механізму правового захисту інвесторів від боржників та недобросовісних партнерів;
- відсутність реформування судової системи;
- непередбачуваність економічної політики Уряду та НБУ.

Недостатньо високий рівень надходження іноземних інвестицій в інноваційні проекти можна пояснити невідповідністю сучасного стану технологічного розвитку виробництва в регіоні вимогам створення та функціонування інноваційної моделі економіки. Більшість галузей виробництва

має низький технологічний уклад, морально та фізично застаріле обладнання, технології що не забезпечують конкурентоспроможності продукції та послуг на внутрішньому та зовнішньому ринках і матеріальних основ для підвищення життєвого рівня населення і його добробуту, не створюючи при цьому науково-технічних та економічних передумов до європейської інтеграції. Крім того, низькі темпи інноваційної діяльності пов'язані з недостатністю фінансування інноваційних проектів у галузях виробництва та на підприємствах.

Інноваційна активність підприємств України починаючи з 2011 року стала знижуватися (табл. 2).

Загальна сума витрат на інновації з 2011 по 2016 рік знизилася майже удвічі (з 1803,01 млн. дол. США до 909,18 млн. дол.), при цьому головним джерелом фінансування інновацій були власні кошти підприємств. Майже у 2,7 раза знизилася питома вага реалізованої інноваційної продукції. Це прямо пов'язано з від'ємною динамікою кількості працівників наукових організацій та зменшенням кількості організацій які виконували науково-дослідницькі розробки (див. табл. 3). Загальна

Кількість працівників наукових організацій за категоріями персоналу

Роки	Працівників усього	Докторів наук	Кандидатів наук	Організації-виконавці н/д розробок
2010	182484	11974	46685	1303
2011	175330	11677	46321	1255
2012	164340	11172	42050	1208
2013	155386	11155	41196	1143
2014	136123	9983	37082	999
2015	122504	9571	32849	978
2016	97912	7091	20208	-

Джерело: складено авторами за даними [9]

кількість працівників зменшилася майже у 2 рази, кількість докторів наук – у 1,7 а кандидатів наук – у 2,3 рази.

До головних проблем, що перешкоджають ефективному переходу національної економіки на розвиток інноваційної політики, можна віднести такі:

- порушення під час трансформаційного періоду інноваційного потенціалу суспільства, що виразилося у суттєвому зменшенні доходів та, відповідно, потоків капіталів суб'єктів господарювання і занепаді на цій основі крупних наукових та науково-промислових комплексів, які не відновили свій потенціал і дотепер;

- відсутність дієвого механізму адаптації національних інноваційних пріоритетів до стратегії інноваційного розвитку ЄС;

- відсутність розвинутого ринку прогнозів технологічного розвитку, формування спектру пріоритетів у традиційних галузях економіки;

- відсутність належного фінансування фундаментальних наукових досліджень з боку держави;

- недосконалість податкової системи, високі ціни кредитних ресурсів, нерозвиненість фондового ринку;

- низький рівень реальних доходів населення, що звужує базу кредитних ресурсів та внутрішні ринки через низький рівень споживання;

- недостатня увага соціально спрямованим інноваційним проектам;

- нерозуміння природи інновацій як системного процесу, який реалізується та управляється такими інструментами, як вільні економічні зони, території пріоритетного розвитку, технопарки, венчурні компанії, інвестиційні центри та інкубатори.

Сукупність стримуючих екзогенних факторів (дефіцит ресурсів, відсутність бажання змін, фінансова та кредитна політика тощо) та ендогенних, котрими є сама інновація, породжує ефект самогальмування, який виражається у повільності розвитку нового технологічного устрою, недостатності забезпечення ресурсами, недостатньому фінансуванні тощо.

Враховуючі проблеми інвестиційного розвитку України та досвід передових економічно розви-

нених країн-членів ЄС, можна дійти висновку, що для стимулювання інноваційних процесів в Україні необхідно діяти у таких напрямках:

- 1) Активізувати ефективну співпрацю з головними країнами-продуцентами і споживачами високих технологій у сфері інноваційної діяльності, і насамперед з країнами Євросоюзу.

- 2) Втілити передовий досвід фінансування науково-дослідних робіт і інновацій:

- венчурне фінансування та кредитування, що забезпечувало б можливість входження банків у власний капітал підприємств;

- розробити пакети для інноваційного бізнесу, які передбачають дешеві кредити, субсидії, гранти, кредити з відтермінуванням сплати відсотків, можливість поєднання позики з процентними ставками, які позначаються на плановому фінансовому результаті нововведення;

- збільшити державне фінансування нововведень, а також науково-дослідних робіт у вищих навчальних закладах.

- 3) Впровадити економічне стимулювання інноваційної діяльності, захист прав інтелектуальної власності, фінансову допомогу перспективним науковим розробкам та створення державних і недержавних інноваційних фондів, що акумулюватимуть засоби науки.

- 4) Стимулювати інвестиції у наукомісткі технології шляхом удосконалення законодавчої бази, податкової політики, впровадження пільгового лізингу і кредитування придбання техніки для організації науково-дослідних робіт.

Враховуючи важливість проблеми інноваційного розвитку країни, необхідно якомога швидше вирішувати питання координації й адаптації інноваційної політики ЄС до загальної національної інноваційної стратегії і державної інноваційної політики.

Висновки з проведеного дослідження. Показано, що пріоритетне завдання для України полягає у розвитку інноваційної діяльності, розбудові українського дослідницького простору на підставі Національного плану дій, який передбачав би відкрити науку, відкриті інновації та підтримку ЄС з імплементації дорожньої карти ЄДП до національних пріоритетів.

Встановлено, що технологічні лідери країн-членів ЄС будують свою наукову та інноваційну політику за активної взаємодії влади, наукових закладів, громадського суспільства і бізнесу, створюючи єдину інноваційну систему, що привело до розбудови європейського дослідницького простору, який ґрунтується на відкритості до світу і парадигмах відкритої науки та інновацій.

Досліджено, що сучасний стан інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні потребує свого суттєвого поліпшення. Обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку починаючи з 2013 року постійно скорочується (з 51 705,3 млн. дол. США у 2013 р. до 39 144,0 млн. дол. США у 2017 р.). Знижується інноваційна активність промислових підприємств. Загальна сума витрат на інноваційну діяльність з 2011 по 2016 рік скоротилася майже у 2 рази (з 1803,01 мдн. дол. США до 909,18 млн. дол.). При цьому фінансування здійснювалося переважно за власні кошти підприємств. З 2011 по 2016 рік питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової зменшилася у 2,7 рази (з 3,8 до 1,4%). Відбулося скорочення загальної кількості працівників і наукових кадрів, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок. Загальна кількість працівників з 2011 по 2016 рік знизилася на 84 572 осіб, докторів наук – у 1,7 рази, а кандидатів наук – у 2,3 рази.

Показано, що для вирішення завдань соціально спрямованої інноваційно-інвестиційної політики, яка в кінцевому результаті передбачає зростання економіки країни, необхідно, використовуючи досвід країн-членів ЄС, створити умови та розробити програму залучення інвестицій і впровадження інновацій на державному і регіональному рівнях, яка би передбачала пільгове кредитування й оподаткування інноваційних розробок з відпо-

відним європейським нормам їх фінансуванням із коштів Держбюджету.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Регіональна економічна політика Європейського Союзу: досвід для України: монографія / М.С. Гамов, А.О. Єгоров, Г.Л. Кладова та ін. Запоріжжя: ЗНТУ, 2010. – 192 с.
2. Розвиток новітніх форм міжнародної економічної інтеграції на початку XXI століття: монографія / О.І. Шнирков, А.С. Філіпенко, Р.О. Заболоцька та ін.: за ред. О.І. Шниркова. К.: ВПЦ «Київський університет», 2016. 415 с.
3. Інвестиції та інновації в соціалізації економіки України: теорія, методологія, перспективи: монографія / Л.М. Тимошенко, Н.М. Деєва, В.О. Гришкін та ін. Дніпропетровськ: Пороги, 2005. 509 с.
4. Полякова Ю.В. Порівняльна характеристика інноваційної діяльності ЄС та України / Ю.В. Полякова // Інноваційна економіка. 2014. № 6. – С. 37–42.
5. Землянкін А.І. Нова інноваційна політика Європейського Союзу: досвід для України / А.І. Землянкін, І.Ю. Підоричева // Регіональна економіка. 2013. № 2. С. 193–201.
6. Матюшенко І.Ю., Михайлова Д.О. Основні напрямки реалізації спільної політики ЄС в галузі досліджень і технологій при реалізації стратегії «Європа 2020». [Електронний ресурс] / І.Ю. Матюшенко, Д.О. Михайлова // Глобальні та національні проблеми економіки. 2014. Вип. 2. С. 102–107. URL: <http://www.global-national.in.ua/archive/2-2014/21.pdf>.
7. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: статистичний збірник. – К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстандарту України», 2013. 221 с.
8. Шнирков О.І. Європейський Союз у глобальному інноваційному просторі: монографія / О.І. Шнирков. К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. 145 с.
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України: економічна статистика URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>